संज्ञापरिभाषयोस्तु अवान्तरभेदः परिभाषेन्दुशेखरे "यथोद्देशं संज्ञापरिभाषम्" "यथाकालं संज्ञापरिभाषम्" अनयोर्व्याख्याने दृश्यः। "कश्चिदेकदेशस्थः सर्वशास्त्रमभिज्वलयति यथा प्रदीपः सुप्रज्वलितः सर्वं वेश्माभिज्वलयतीति "षष्ठी स्थाने" इति सूत्रे भाष्ये उक्तम्। "अधिकारशब्देन पारार्थ्यात् परिभाषाप्युच्यते। कश्चित् परिभाषारूप इति" कैयटः। दीपो यथा प्रभाद्वारा सर्वगृहप्रकाशक एवमेतत्। स्वबुद्धिजननद्वारा सर्वशास्त्रोपकारकमिति तत्तात्पर्यम्। ४आधुनिकसङ्केते पारिभाषिकशब्दे दृश्यम्।

परिभूत त्रि॰ परि+भू—क्त। १तिरस्कृते २अनादृते च हेमच॰

परिभ्रमण न॰ परितो भ्रमणम्। १सर्वतोभ्रमणे २पर्य्यटने च

परिमण्डल त्रि॰ परिगतो मण्डलम्। १वर्त्तुलाकारे हेमच॰ २अणुपरिमाणयुक्ते च परिमाणशब्दे दृश्यम्।

परिमर पु॰ परिम्रियन्ते अस्मिन् परि+मृ—आधारे अप्। वायौ "तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत" तैत्ति॰उ॰ ३। १०।४ "ब्रह्मणः परिमरः परिम्रियन्तेऽस्मिन् पञ्च देवताः विद्युद्वृष्टिश्चन्द्रमा आदित्योऽग्निरित्येताः। अतो वायुः परिमरः श्रुत्यन्तरप्रसिद्धेः। "स एवायं वायुराकाशेनानन्य" इत्याकाशो ब्रह्मणः परिमरस्तमाकाशं वाय्वात्मानं ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत" भा॰।

परिमर्द्द पु॰ परि+मृद—भावे घञ्। १घर्षणे २नाशने ३हिंसने च भा॰शा॰२१८५श्लो॰। ल्युट्। परिमर्द्दन तत्रार्थे

परिमल पु॰ परि+मल-अच्। १कुङ्कुमचन्दनादिमर्दने मर्दनोद्भूते २सुगन्धौ अमरः। ३परितः सम्बन्धे च "सतां परिमप्रोद्भूतबद्धोत्सवः" इत्युदयनः ४पण्डितसमूहे शब्दर॰

परिमाण न॰ परिमीयतेऽनेन परि+मा-ल्युट्। यवाङ्गुलप्रस्थादिभिर्गुञ्जादिभिश्च द्रव्यस्य परिच्छेदे (माप) गुञ्जादिपरिमाणभेदविशेषाश्च कर्षशब्दे १७७५ पृ॰ उक्ता दृश्याः। अङ्गुलादिपरिमाणञ्च वैशेषिकमते द्रव्यगुणभेदस्तच्चातुर्विध्यं चोक्तं यथा "अणोर्महतश्चोपलब्ध्यनुपलब्धी नित्ये व्याख्याते।" कणा॰सू॰ "तदेवं स्थूलो नीलः कलस इति प्रात्यक्षिकप्रत्यये यथा नीलं रूपं विषयस्तथा परिमाणमपि तेन च परिमाणेन परमाणुपर्य्यन्तं परिमाणमुन्नीयते प्रत्यक्षत्वात् द्रव्यप्रत्यक्षहेतुत्वाच्च। द्रव्यप्रत्यक्षतायां रूपवत् परिमाणमपि कारणं नहि महत्त्वमन्तरेण द्रव्यं प्रत्यक्षं भवति तथा च द्रव्यप्रत्यक्षकारणत्वेन स्वयञ्च प्रत्यक्षतया परिमाणं गुणोऽस्तीति निश्चीयते। यदि हि घटादिस्वरूपं परिमाणं स्यात् तदा महदानयेत्युक्ते घटमात्रमानयेत् तथाच प्रैषसंप्रतिपत्ती विरुध्येयाताम्, एवं घटपदात् परिमाणं प्रतीयेत परिमाणपदाद्वा घट इति। मानव्यवहारासाधारणकारणत्वं द्रव्यसाक्षात्कारकारणनिष्ठसामान्यगुणत्वं वा महत्त्वम्। मानव्यवहारो हस्तवितस्त्यादिव्यवहारो न तु पणसङ्ख्यादिव्यवहारः। तच्च परिमाणञ्चतुर्विधं महत्त्वमणुत्वं दीर्घत्वं ह्रस्वत्वञ्च, तत्र परममहत्त्वपरमदीर्घत्वे विभुचतुष्टयवर्त्तिनी परमाणुत्वपरमह्रस्वत्वे परमाणुवर्त्तिनी अवान्तराणुत्वावान्तरह्रस्वत्वे द्व्यणुकवर्त्तिनी त्रसरेणुमारभ्य महावयविपर्य्यन्तं महत्त्वदीर्घत्वे। एवञ्च सर्वाण्यपि द्रव्याणि परिमाणद्वयवन्ति। बिल्वामलकादावणुत्वव्यवहारः समिदिक्षुदण्डादिषु च ह्रस्वत्वव्यवहारोभाक्तः, भक्तिश्चात्र प्रकर्षभावाभावः, आमलके यः प्रकर्षभावस्तस्याभावः कुवले। बिल्वे यः प्रकर्षभावस्तस्याभाव आमलके, स च गौणमुख्योभयभागित्वाद्भक्तिपदवाच्यः। दीर्घह्रस्वत्वे नित्ये न वर्त्तेते इत्येके, परिमाण एव ते न भवत इत्यपरे, महत्सु दीर्घमानीयतामितिवत् महत्सु वर्त्तुलं त्रिकोणञ्चानीयतामिति निर्धारणबलाद्वर्त्तुलत्वादीनामप्यापत्तेरिति तेषामाशयात्। इदानीं परिमाणकारणानि परिसञ्चरन्ति। उप॰वृ॰ "कारणबहुत्वाच्च" कणा॰सू॰ "चकारो महत्त्वप्रचयौ समुच्चिनोति, परिमाणमुत्पद्यते इति सूत्रशेषः, तत्र कारणबहुत्वं केवलं त्र्यणुके महत्त्वदीर्घत्वे जनयति महत्त्वप्रचययोस्तत्कारणेऽभावात् तच्च बहुत्वमीश्वरापेक्षाबुद्धिजन्यं तद्बुद्धेरनेकविषयत्वेऽप्यदृष्टविशेषोपग्रहो नियामकः, एवं परमाणुद्वयगतं द्वित्वं द्व्यणुके परिमाणोत्पादकं वक्ष्यते द्वाभ्यां तन्तुभ्यामप्रचिताभ्यामारब्धे पटे केवलं महत्त्वमेवासमवायिकारणं बहुत्वप्रचययोस्तत्राभावात्। यत्र च द्वाभ्यां तूलकपिञ्जाभ्यां तूलकपिञ्जारम्भस्तत्र परिमाणोत्कर्षदर्शनात् प्रचयः कारणं बहुत्वस्याभावात् महत्त्वस्य सत्त्वेऽपि परिमाणोत्कर्षं प्रत्यप्रयोजकत्वात्। एवञ्च सति यदि महत्त्वं तत्र कारणं तदा न दोषः तदुक्तं "द्वाभ्यामेकेन सर्वैर्वा" इति। प्रचयश्च आरम्भकसंयोगः, स च स्वाभिमुखकिञ्चिदवयवासंयुक्तत्वे सति स्वाभिमुखकिञ्चिदवयवसंयोगलक्षणः, स चावयवसंयोगः स्वावयवप्रशिथिलसंयोगापेक्षः परिमाणजनकः "गुणकर्म्मारम्भे